

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 94(497.11)“1915“

Оригинални научни рад

Српска политичка мисао

број 3/2016

год. 23. vol. 53

стр. 271-284

Милош Ковић

*Одељење за историју, Филозофски факултет, Универзитет у
Београду*

„ОБМАНА СРБИЈЕ“ 1915. ГОДИНЕ: НЕКОЛИКО БРИТАНСКИХ СВЕДОЧЕЊА*

Сажетак

У време пораза и повлачења из 1915. године, међу Србијама, нарочито у официрском корпусу и Врховној команди, владало је уверење да је главни узрок слома био у политици сила Антанте према Србији и балканском фронту. Оне су, како се тврдило, узалуд покушавајући да придобију Бугарску, присиле Србију да изгуби драгоцено време, да би је, пошто је отпочела бугарска мобилизација, спречиле да изврши превентивни напад на Бугарску. Потом су, упркос обећањима, одбиле да пошаљу Србима војну помоћ, чиме су их осудиле на сигуран пораз. У овом чланку испитују се сведочења неколико британских савременика и сведока, од министара, преко чланова мисија до новинара у Србији, из

* Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (бр. 177011).

којих се види да је значајан део британске јавности делио овакво мишљење о узроцима српског пораза.

Кључне речи: Први светски рат, Србија, Антанта, Велика Британија, 1915, Дејвид Лојд Џорџ, Едвард Карзон, Ернест Трубриџ, Алис и Клод Аскју, Гордон Гордон-Смит

I

Уочи удруженог напада Централних сила на Србију 1915. године силе Антанте су Србима прво обећале војну помоћ, потом су Бугарској, узалуд покушавајући да је придобију за савезништво, дали драгоцену време да се припреми за напад на Србију, затим су Србе спречиле да, превентивним нападом на Бугарску, сами себи помогну, да би их на крају препустиле милости и немилости непријатеља. То је био главни узрок слома Србије и масовног страдања њеног становништва. Овако су, у тренуцима пораза и повлачења кроз албанска беспућа, оно што се догодило, тумачили Срби. О томе су најбоље сведочили припадници мисија сила Антанте у Србији. Они су претпостављенима јављали да су за време борбених операција и повлачења 1915-1916. морали да трпе гнев и непријатељство српских војника, нарочито официра из Врховне команде.¹⁾

Српски високи официри, који су после рата писали мемоаре и историографска дела о догађајима из 1915 и 1916, остали су при том ставу. Тадашњи пуковник и војни изасланик Србије у Лондону, потоњи генерал Миливоје Ј. Николајевић, у књизи *Србија и њени савезници*, тврдио је да је Велика Британија спречила Русију и Француску да помогну Србији и да је у томе најважнију улогу одиграо британски министар војске, фелдмаршал и лорд Хорацио Херберт Киченер.²⁾ Догађаје из 1915. и улогу лорда Киченера у њима тако је видео и генерал Живко Г. Павловић, тадашњи пуковник и заменик начелника штаба српске Врховне команде,

1) 23 November 1915, „Appendix: Rear-Admiral Troubridge’s Serbian Journal“ (даље: TSJ), у: Charles E. J. Fryer, *The Destruction of Serbia in 1915*, Columbia University Press, New York, 1997, стр. 174-175; Капетан фрегате Иљин – Начелник Генералштаба ратне морнарице, у *Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата. Зборник грађе*, (уредили Алексеј Тимофејев, Дарко Кремић), Институт за новију историју Србије, Београд, 2014, стр. 240.

2) Миливоје Ј. Николајевић, *Србија и њени савезници: Догађаји с јесени 1915. године*, Штампарија Савеза Професионалних Занатлијских Удружења, Београд, 1923, стр. 1-2, 27-32, 87, 117-133.

војводе Радомира Путника, који је са болесним Путником, а понекад и уместо њега, планирао борбене операције српске војске и одржавао редовне контакте са савезничким командама.³⁾ О томе, иако без отворено изнесеног закључка, сведочи обиље грађе коју су официри југословенског Генералштаба, учесници рата, прикупили у вишетојној књизи *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*.⁴⁾ Коначно, да су савезници Србима прво обећали помоћ, потом их спречили да нападну Бугарску, да би их, када је напад на Србију почео, потпуно напустили, у целовитој, монографској студији *Рат Србије и Црне Горе 1915. године* тврдио је и генерал Милан Зеленика, који је 1915. био капетан у аустроугарској војсци.⁵⁾

За разлику од војне историје, српска академска историографија, која је свестрано истражила Први светски рат, није посебно наглашавала одговорност савезника за слом Србије 1915. године. Постоје, наравно и изузеци. У књизи *Ратни циљеви Србије 1914*, Милорад Екмечић је утврдио да је већ у децембру 1914. у лондонском Форин офису било мишљења да је требало допустити да Србија пропадне, како би били поништени њени неразумни територијални захтеви и лакше исцртане нове, послератне балканске границе.⁶⁾ Узета у целини, међутим, историографија као да је закључила да је оно што се догодило 1915. било мање важно од помоћи коју је Антанта, нарочито Француска, указала Србима у потоњем пребацивању из Албаније на Крф, у обнови снага и пробијању Солунског фронта. Моралне осуде, наравно, нису циљ и тема историографије; њен задатак, међутим, још од доба Леополда Ранкеа јесте у томе да утврди *шта се догодило*.

У истраживању ових тема важан тренутак представља појава књиге *Невољни савезници: Велике силе и Солунски фронт 1914-1918* Драгољуба Р. Живојиновића, 2008. године.⁷⁾ Драгољуб Живојиновић се односима између Антанте и Срба систематски бавио у низу радова, посвећених Првом светском рату. У *Невољним са-*

3) Живко Г. Павловић, *Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године*, САНУ и Научно дело, Београд, 1968, стр. 5-41.

4) *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, Томови 8-13, Штампарије „Б. Јакшић“, „Уједињење“, „Скерлић“, Београд, 1926-1927.

5) Милан Зеленика, *Рат Србије и Црне Горе 1915*, Војно дело, Београд, 1954, стр. 131-143, 216-218.

6) Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, Просвета, Београд, 1990, стр. 403.

7) Драгољуб Р. Живојиновић, *Невољни савезници: Велике силе и Солунски фронт 1914-1918*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

везницима је, међутим, у целовитој и сажетој форми, детаљном анализом односа сила Антанте према балканском, Солунском фронту, приказана необична равнодушност њихових, нарочито британских државника према судбини Србије.⁸⁾ Коначно, овако јасан став о кључној улози Антанте у слому Србије 1915. године може се пронаћи и у последњој књизи војног историчара Петра Опачића, *Од Београда до Крфа 1915-1916*, која је такође резултат вишедеценијских истраживања.⁹⁾

Трагање за узроцима слома Србије 1915. искључиво и само у политици сила Антанте јесте, наравно, непотребно поједностављење. Ни један од поменутих писаца није потценио остале чиниоце, нарочито одлуке српских државника и војника, које су утицале на оно што ће се са Србијом догодити 1915. године. Међусобна оптуживања између српских цивилних и војних власти због слома из 1915, која су се завршила смењивањем Путника и Павловића, потом и Солунским процесом,¹⁰⁾ показују да су српски савременици узроке пораза ипак тражили и у одлукама српских власти.

Оцене које је о држању савезника према Србији 1915. године дала страна историографија представљају тему за посебан чланак. Овде је довољно да се каже да она, својим главним током, наставља традицију незаинтересованости за балкански фронт, која потиче још из доба Првог светског рата. У западној историографији скоро потпуно је, уосталом, занемарен и Источни фронт,¹¹⁾ па се зато не треба чудити мањку занимања за српски и Солунски фронт. Уколико се, међутим, у општим историјама Првог светског рата, Србија и помене, то се чини, најчешће, у вези са сломом 1915, који је, због последичног територијалног спајања Немачке и Аустро-Угарске са Бугарском и Османским царством, имао велики стратешки значај за ток Великог рата. Ни тада се, међутим, не улази дубље у узроке српског пораза.¹²⁾

8) Вид. и Исти, *Надмени савезник и занемарено српство: Британско српски односи (1875-1941)*, Албатрос плус, Београд, 2011.

9) Петар Опачић, *Од Београда до Крфа 1915-1916*, Прометеј и РТС, Нови Сад и Београд 2015, стр. 10, 83-100.

10) Вид. Исто, стр. 170-177; Слободан Јовановић, „Апис“, *Сабрана дела Слободана Јовановића II*, БИГЗ, Југославија публик, СКЗ, Београд, 1991, стр. 313-316.

11) До данас је једина књига која се том темом темељније бави: Norman Stone, *The Eastern Front 1914-1917*, Penguin Books, London, 1998, прво издање 1975.

12) Вид. нпр. Hew Strachan, *The First World War*, Pocket Books, London, New York, etc., 2006, стр. 151-156; Marc Ferro, *The Great War 1914-1918*, Ark Paperbaks, London and New York, 1987, стр. 70-72; *Encyclopédie de la Grande Guerre 1914-1918: Histoire et culture*, Sous la direction de Stéphane Audoin-Rouzeau et Jean-Jacques Becker, Bayard, Paris, 2004. Једини

II

Политика савезника према Србији из 1915. године остаје, међутим, тема која заслужује додатна истраживања. Видели смо да су српски савременици тврдили да их је Антанта, упркос свим обећањима, препустила судбини. Занимљиво је, међутим, проучити да ли је међу државницима, војницима и хуманитарцима из савезничких земаља било оних који су на такав начин видели узроке српског слома. У поређењу са српским изворима, од њих се могла очекивати мање оштра оцена деловања Антанте у кризи насталој нападом Централних сила на Србију.

У таквој анализи посебно место мора да припадне сведочењима Дејвида Лојда Џорџа.¹³⁾ Он је, међу свим министрима у британској влади, још од новембра 1914. године, најодлучније захтевао да се Србији пошаље војна помоћ. У томе је, уочи напада на Србију 1915, имао подршку Едварда Карзона и Ендрју Бонар Лоа.¹⁴⁾

У својим мемоарима, Лојд Џорџ је дословно пренео изјаву којом је британски министар спољних послова сер Едвард Греј, у одговору на питање о бугарској мобилизацији, у Парламенту, 28. септембра 1915. године, Србима обећао помоћ:

„Ако би се, с друге стране, бугарска мобилизација завршила тиме што би Бугарска стала на страну наших непријатеља, ми смо готови да својим пријатељима на Балкану пружимо сву нама могућну помоћ, на начин који би њима био највише у вољи, у споразуму с нашим савезницима, без резерве и без оградe. Разуме се, ми са својим савезницима заједнички пратимо ситуацију, и мислим да и они деле гледиште које сам ја изнео.“¹⁵⁾

Лојд Џорџ се сећао да је „Грејова изјава задовољила забринуту Доњи дом. Њу је одушевљено поздравила сва Србија као обећање да ће јој њени моћни пријатељи са Запада притећи у помоћ, ако би је задесила невоља и, разуме се, стићи на време да је спасу.“¹⁶⁾

Потоњи догађаји су, међутим, показали да су „Немци боље разумели вредност савезничких обећања него и Парламент и

изузетак је: Charles E. J. Fryer, *The Destruction of Serbia in 1915*, Columbia University Press, New York, 1997.

13) Давид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари 1-2*, Космос, Београд, 1937.

14) Драгољуб. Р. Живојиновић, *Невољни савезници*, нав. дело, стр. 99-108.

15) Давид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари 1*, стр. 204. Вид. и *Hansard's Parliamentary Debates*, Series 5, vol 74, стр. 732.

16) Давид Лојд Џорџ, *Ратни мемоари 1*, стр. 205.

српски народ. Они се нису никако поколебали, нити застали у свом покрету.¹⁷⁾ Када, после колебања и противречних одлука, на седници британског Одбора за Дарданеле, одржаној 11. октобра 1915, упркос захтевима Лојда Џорџа, Бонара Лоа и Карзона, буде одлучено да се трупе не шаљу у помоћ Србији, Лојду Џорџу је преостало само да напише: „Ови закључци су значили да је Србија стварно препуштена својој судбини“.¹⁸⁾

Изјаву Едварда Греја од 28. септембра је као јавно обећање помоћи протумачио још један министар у британској влади, Едвард Карзон. Лојд Џорџ је цитирао и његове речи:

„То је била једна од најважнијих изјава која се могла учинити у Доњем дому. Ја сам веровао да она представља политику Краљевске владе, којој сам тада припадао, али сам веровао и више од тога. Ја сам веровао да нам наши војни саветодавци не би никад допустили такву изјаву да нису биле стварно извршене припреме и планови били готови кад дође време да ударимо и да помогнемо своме храбром малом савезнику на бојном пољу“.¹⁹⁾

Када је видео да ће Србија, упркос обећању, бити напуштена, Карзон је дао оставку на министарски положај. Лојд Џорџ дословно каже да је Карзон био „расрђен због онога што је сматрао обманом Србије“.²⁰⁾ Сам Карзон се, подносећи оставку, у Парламенту, 20. октобра 1915, поново осврнути на Грејову изјаву:

„Изјава коју је у овом Дому дао министар спољних послова, уз овлашћење владе, по мом мишљењу објавила је политику од највеће важности. Та изјава тицала се наших обавеза на Балкану, нашег престижа и наше части“.²¹⁾

Јасно је, дакле, да је део највиших кругова у Лондону оно што се од септембра до новембра 1915. године догодило, називао „препуштањем Србије својој судбини“ и „обманом Србије“. Ту, незавидну судбину, са Србима ће, међутим, поделити велики број Британаца, који ће у Србији затећи када напад Тројног савеза буде почео. Отворена критика британске политике према Србији није се могла очекивати од чланова војних и медицинских мисија, које су имале службени карактер. Новинари, међутим, сведоци српских борби и повлачења, били су много слободнији и смелији.

17) Исто.

18) Исто, стр. 210.

19) Цит. према Исто, стр. 204.

20) Исто, стр. 220. Вид. и Драгољуб Живојиновић, *Невољни савезници*, нав. дело, стр. 113, 125-126.

21) *Hansard's Parliamentary Debates*, Series 5, vol 74, стр. 1813.

Посебно је занимљив случај адмирала Ернеста Трубрица, команданта Британске поморске мисије у Србији, чији ће артиљерци храбро бранити Београд у октобру 1915. године.²²⁾ Трубриц је у Србију приспео по казни, па је морао да буде додатно опрезан да би, у службеној преписци са претпостављенима, избегао скоро сваку критику на рачун државне политике. Само се у једном непотписаном документу, који се налази међу Трубрицовим извештајима, али који не мора да буде његов, каже да је „све боље него држање значајних снага у Солуну, које пасивно посматрају српски Седан на подручју између Ниша и Скопља...“²³⁾ Трубриц је, међутим, водио и дневник, коме је слободно поверавао своје мисли.

Србима је, опет, чињеница да им је у мисију послат тако висок официр, који је, при томе, био лични пријатељ самог краља, Џорџа V, давала додатно поуздање у савезничку помоћ. Сам Трубриц је са српском Врховном командом разрађивао планове заједничког напада на Аустро-Угарску. Када је непријатељска офанзива почела, по службеној дужности је уверавао Србе у брзу савезничку помоћ. Како су српски градови падали, један по један, док су се савезничке снаге искрцане у Солуну показале недовољним за озбиљну акцију, Трубриц је, међутим, схватао шта се догађа.

Адмирал је, у свом дневнику, после пада Скопља и коначног пресецања комуникације са савезницима, написао: „Једна мала Србија; веровао сам да ћемо стићи на време да је спасемо, али сада сумњам у то; тако смо лежерни...“²⁴⁾ Питао се зашто су његови претпостављени одлучили да Србију, после свих обећања, препусте судбини: „Тешко је разумети зашто су наши ‘стручњаци’ код куће дозволили да ситуација постане тако драматична“.²⁵⁾ Док се са Србима повлачио мукотрпним путем све до Медове на албанској обали, суочен са сталним оптужбама за вероломност и издају, Трубриц је, истина, да би узвратио, за слом умео да опту-

22) Милош Ковић, „Адмирал Ернест Трубриц: Узроци српског пораза (1915)“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2016, стр. 239-251. Вид. и Драгољуб Р. Живојиновић, „Адмирал Ернест Ч. Т. Трубриц: Дневник из Србије 1915“, у *Надмени савезник и занемарено српство: Британско-српски односи (1875-1941)*, стр. 361-367.

23) The National Archives, Admiralty, Serbia, 137/1141, непотписано, “Oct or Nov 15”, стр. 335.

24) 23 October 1915, *Rear-Admiral Troubridge's Serbian Journal*, стр. 141.

25) Исто.

жи и српску Врховну команду. Све до краја мисије, он ипак није променио своје мишљење о драматичним, поразним последицама политике савезника према Србији и српском фронту.²⁶⁾

Мисија Клода и Алис Аскју, брачног пара познатог у Британији и САД по популарним, веома читаним романима, у Србији имала је двострук карактер. Као новинари, писали су извештаје за *Дејли Експрес*; у исто време, помагали су, као добровољци, у једној од британских медицинских мисија. Нешто касније Клод Аскју ће заслужити и чин мајора српске војске; он и Алис ће, у служби Србије, у октобру 1917. изгубити и животе, када немачка подморница буде потопила брод којим су путовали од Тарента ка Крфу.

У књизи *Опustoшена земља*, објављеној непосредно пошто су са Србима прешли Албанију, Алис и Клод Аскју дали су свој јасан, недвосмислен суд о узроцима слома из 1915. године. У предговору који има форму дневничке белешке, настале у Љешу, на православној, српској Божић 1915, они описују како, око куће у којој су смештени, од болести, исцрпљености, глади и рана, масовно умиру српски војници, да би потом, главни узрок страдања пронашли у „издаји“:

„Јер ми смо Енглези и ми смо се разметали чашћу своје земље пред овим људима који знају – бар већина, мада неки сувише мало знају да би разумели а други су сувише уморни да би за то марили – да је пред целим светом дато свечано обећање, и да сада корачају каменим путем ка Голготи зато што обећање није испуњено. А ипак, није се чула ни једна реч прекора против нас – то је оно што је чудесно у свему томе. Можда знају да нација није крива што су издани, да су жртве државничке игре и дипломатије и оне трагичне политике оклевања, чији је мото ‘сувише касно’.“²⁷⁾

Из наставка текста јасно је да писци под „свечаним обећањем“ подразумевају изјаву коју је Греј дао у Парламенту 28. септембра 1915:

„Ми лично имали смо добре разлоге да се осећамо понижени и постиђени. Живо се сећам једног дана у Пироту, пре него што су стварно почела непријатељства с Бугарском, када су стигле енглеске новине у којима смо прочитали говор сер Едварда Греја у Доњем дому, у коме је дао јасно обећање Србији, обећање од

26) Милош Ковић, „Адмирал Ернест Трубриц“, нав. дело. стр. 248-249.

27) Алис и Клод Аскју, *Опustoшена земља: Србија како смо је ми видели*, Платонеум, Нови Сад, 2012, стр. 13-14.

којег се, часно, није могло одступити. Не само да смо сами прочитали тај говор, већ смо га, одушевљени његовим тоном, превели нашим српским пријатељима из штаба Друге армије. Хвалили смо се њиме лево и десно. Били смо тих дана поносни на своју националност.²⁸⁾

Када су почели напад и повлачење, везе са спољним светом су пресечене. Клод и Алис Аскју описују како је, у таквим условима, текао процес њиховог постепеног отржења:

„Али, како је време пролазило, једна чињеница се истицала, суморна и страшна. Обећана помоћ Савезника не долази и неће ни стићи. Зашто? Из дана у дан постављали смо то питање и нико није умео да одговори на њега. Изгледа да је једини природан закључак био да је нека катастрофа о којој ништа не знамо задесила Енглеску и њене савезнике; иначе би, сигурно, одржала своје свечано обећање. Наши пријатељи Срби су се сложили да се вероватно ради о томе – а ипак било је чудно да није процурила никаква вест о катастрофи.“²⁹⁾

Док су се, са српском војском, повлачили ка Подгорици, Клод и Алис Аскју су, како кажу, живели „у страху и брзи за своју земљу“. Када су тамо стигли, сазнали су међутим, да из Лондона „нема никаквих нарочито узбудљивих вести“:

„Било би тешко описати наша осећања. Наш велики страх о великој несрећи био је без основа. Али шта о поштовању задате речи? Камо среће да нисмо то видели у новинама, да нисмо превели те кобне реченице да би их чуле српске уши!“³⁰⁾

Чак и у Љешу, неколико седмица касније, Алис и Клод Аскју су морали да закључе да је „тајна и даље тајна“ и да се поново запитају: „Зар је могуће да неће бити дато никакво објашњење?“³¹⁾ Слично адмиралу Трубрицу, ни они нису могли да разумеју мотиве своје владе за овакве потезе.

Алис и Клод Аскју нису пропустили да помену и да је Антанта спречила превентивни напад на Бугарску, са подједнако страшним последицама по Србе,³²⁾ као и да је француска влада, док се Греј правдао да је његова изјава погрешно схваћена, због неуспеха на Балкану поднела оставку.³³⁾ Потом су се вратили на главну тему:

28) Исто, стр. 14.

29) Исто, стр. 15.

30) Исто.

31) Исто.

32) Исто, стр. 18-19.

33) Исто, стр. 15.

„А када овоме додамо потпуно изневерена сва свечана јемства о помоћи, ко ће рећи да Србија није издана! – чак и ако допустимо да је издаја уследила због погрешне државничке политике а не злонамерно. Али генерал који погрешно у својој стратегији бива кажњен за свој неуспех; само државник и дипломата могу да погреше а њихове грешке да се заташкају или прикрију под изговором службене тајне. Али нема сумње да ће тајна историја балканског рата из 1915. бити написана – и тада ћемо знати.“³⁴⁾

И књига *Кроз српску кампању* Гордона Гордона-Смита, дописника *Њујорк Трибјуна*, *Манчестер Гардијана* и *Дејли Графика*, објављена је непосредно пошто је аутор са Србима прешао Албанију; и Гордон-Смит ће, доцније (1917), добити официрски чин (коњички капетан) у српској војсци. Најзад, ни Гордон-Смит се није устезао да свој критички став према политици сопствене владе изнесе јавно и недвосмислено. Писац предговора за његову књигу, српски посланик у Лондону Матеја Бошковић, зато је настојао да ублажи оштрину ауторових ставова. Књига је објављена 1916. године и Србији је још требала савезничка помоћ.

И Гордон-Смит је, на име, за слом Србије окривио силе Антанте. Рат на Балкану 1915. био је „трагична и славна епизода за војску Краља Петра, али се он неће рачунати у успехе, ни дипломатске ни војне, Четворног савеза. Овај је починио низ грешака, које су за последицу имале повлачење српске војске на страну територију и одустајање од несрећног галипољског покушаја, који је постао и безнадежан, захваљујући тријумфу Централних сила на Балкану“³⁵⁾ Пад Србије био је, по мишљењу Гордон-Смита, „највећи војни и дипломатски неуспех савезника у досадашњем току рата“³⁶⁾

Гордон-Смит је главни узрок промашаја сила Антанте на Балкану видео у томе што су дозволиле да се Бугарска, док су оне са њом преговарале о савезништву, наоружа, мобилише и припреми за напад на Србију. У време преговора Антанте са Бугарском, Гордон-Смит се у Атини, Солуну и Нишу срео са водећим грчким и српским државницима, који нису крили потпуну пренераженост због таквог става Антанте.³⁷⁾ Чак и када је Бугарска почела да мобилише трупе и када је свима било јасно шта

34) Исто, стр. 19.

35) Gordon Gordon-Smith, *Through the Serbian Campaign: The Great Retreat of the Serbian Army*, Huthchinson, London, 1916, стр. 1.

36) Исто, стр. 12.

37) Исто, стр. 12-15.

ће бити њихов задатак, силе Антанте спречиле су превентивни напад Срба. То је била „кључна савезничка грешка“:

„Пошто су на тај начин несрећној Србији везали и руке и ноге, савезници су могли само да беспомоћно гледају како Централне силе и њихови бугарски савезници настављају да пресецају њен врат.“³⁸⁾

Све што се потом догодило, од напада на Сави и Дунаву до пребацивања српске војске на Крф, било је „плод невероватних грешака савезничке дипломатије“:

„Савезничка солунска експедиција, када је реч о спасавању Србије, од почетка је била осуђена на неуспех. Она је, како би то рекли наши француски пријатељи, била *la moutarde après le dîner*“.³⁹⁾

Гордон-Смит је тврдио да би, да су савезници послушали српску владу и на време искрцали довољно војске, Грчка и Румунија прешле на њихову страну и обезбедиле додатан број трупа, уз оне савезничке и српске, за одбрану Србије од Централних сила. Бугарска у том случају не би смела ни да се помери. Удружене снаге би тада могле да ударе на Аустро-Угарску и тако изолују усамљену Немачку, одсечену од Османског царства.⁴⁰⁾ Уместо тога, Централним силама је омогућено да придобију Бугарску и да удруже своје снаге са Турском. То нису биле све последице промашаја савезничке политике на Балкану:

„Једна од најхрабријих и најслободољубивих европских нација је, до даљњег, престала да постоји; она је препуштена ужасима инвазије и окупације“.⁴¹⁾

За време слома и повлачења 1915-1916, Срби су веровали да су их силе Антанте обмануле и препустиле судбини. Анализа исказа неколико британских савременика и сведока, од министара у влади (Лојд-Џорџ, Карзон), преко чланова службених мисија (адмирал Трубриц) до новинара (Алис и Клод Аскју, Гордон-Смит) показује да је такав став био присутан и међу Британцима различитог положаја, друштвеног порекла и степена информисаности о ономе што се догађало на Балкану. Анализа ових извора мора

38) Исто, стр. 15-16.

39) Исто, стр. 16-17.

40) Исто, стр. 17-18.

41) Исто, стр. 19.

се, наравно, сматрати само почетком у истраживањима сложеног питања узрока слома Србије 1915. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Екмечић Милорад, *Ратни циљеви Србије 1914*, Просвета, Београд, 1990.
- Живојиновић Р. Драгољуб, *Невољни ратници: Велике силе и Солунски фронт 1914-1918*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Живојиновић Р. Драгољуб, *Надмени савезник и занемарено српство: Британско српски односи (1875-1941)*, Албатрос плус, Београд, 2011.
- Зеленика Милан, *Рат Србије и Црне Горе 1915*, Војно дело, Београд, 1954.
- Јовановић Слободан, „Апис“, *Сабрана дела Слободана Јовановића 11*, БИГЗ, Југославија публик, СКЗ, Београд, 1991.
- Ковић О. Милош, „Адмирал Ернест Трубриц: Узроци српског пораза (1915)“, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2016, стр. 239-251.
- Опачић Петар, *Од Београда до Крфа 1915-1916*, Прометеј и РТС, Нови Сад и Београд 2015.
- Павловић Г. Живко, *Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године*, САНУ и Научно дело, Београд, 1968.
- Encyclopédie de la Grande Guerre 1914-1918: Histoire et culture*, Sous la direction de Stéphane Audoin-Rouzeau et Jean-Jacques Becker, Bayard, Paris, 2004.
- Marc Ferro, *The Great War 1914-1918*, Ark Paperbaks, London and New York, 1987.
- Fryer E. J. Charles, *The Destruction of Serbia in 1915*, Columbia University Press, New York, 1997.
- Stone Norman, *The Eastern Front 1914-1917*, Penguin Books, London, 1998.
- Strachan Hew, *The First World War*, Pocket Books, London, New York, etc., 2006.

ИЗВОРИ

Необјављени извори

The National Archives, Admiralty, Serbia, 137/1141.

Објављени извори

- Аскју Алис и Клод, *Опустошена земља: Србија како смо је ми видели*, Платонеум, Нови Сад, 2012.
- Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, Томови 8-13, Штампарије „Б. Јакшић“, „Уједињење“, „Скерлић“, Београд, 1926-1927.
- Лојд Џорџ Давид, *Ратни мемоари 1-2*, Космос, Београд, 1937.
- Николајевић Ј. Миливоје, *Србија и њени савезници: Догађаји с јесени 1915. године*, Штампарија Савеза Професион. Занатлијских Удружења, Београд, 1923.

Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата. Зборник грађе, уредили Алексеј Тимофејев и Дарко Кремић, Институт за новију историју Србије, Београд, 2014.

„Appendix: Rear-Admiral Troubridge’s Serbian Journal“, in Charles E. J. Fryer, *The Destruction of Serbia in 1915*, Columbia University Press, New York, 1997, pp. 133-241.

Gordon-Smith Gordon, *Through the Serbian Campaign: The Great Retreat of the Serbian Army*, Huthchinson, London, 1916.

Hansard’s Parliamentary Debates, Series 5, Vol 74.

Milos Kovic

“THE BETRAYAL OF SERBIA” IN 1915: SOME BRITISH RECOLLECTIONS

Resume

During the attack on Serbia by the Central Powers, and retreat of the Serbian army in 1915-1916, the Serbs, especially members of the Supreme command, asserted that Serbia was betrayed by the Allies and left at the mercy of its enemies. In short, during the critical months of 1915, the Allies were conducting endless negotiations with Bulgaria, rejecting to see that Bulgarians were just buying time in order to join the ranks of the Central Powers and to prepare its army for the attack on Serbia. Moreover, after the start of the Bulgarian mobilization, the Allies prohibited Serbian pre-emptive strike on Bulgaria. Finally, although the clear promises were made, when Austria-Hungary, Germany and Bulgaria attacked Serbia, the Allies refused to send substantial military help.

In this article, some British sources were scrutinized in order to examine if there was any perception of the events of autumn and winter 1915-1916, similar to the prevailing Serbian perception. Memoirs, Parliament speeches, private diaries and official reports of the members of the different social strata of the British society were analyzed. The result is that cabinet members (David Lloyd George, Edward Carson), members of the military missions (admiral Ernest Troubridge) and newspapers correspondents from Serbia (Alice and Claude Askew, Gordon Gordon-Smith) not only admitted that the defeat of Serbia was the result of the Allies’ errors, but some of them even called it “betrayal”.

The subject of this article is *perception* of the historical facts, and not the facts themselves. However, it is a contribution to the future more complex analyses of what happened in Serbia in autumn and winter of 1915-1916.

Keywords: First World War, Serbia, Entente, Great Britain, 1915, David Lloyd George, Edward Carson, Ernest Troubridge, Alice and Claude Askew, Gordon Gordon-Smith

* Овај рад је примљен 01.08.2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 12.08.2016. године.